

КЛАСИФІКАЦІЯ ОБОВ'ЯЗКІВ ЗГІДНО ВЧЕННЯ І. КАНТА**Попович Т.П.,***доцент кафедри теорії та історії держави і права
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»**кандидат юридичних наук, доцент,*ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-8333-3921>**Попович Т. Класифікація обов'язків згідно вчення І. Канта.**

Стаття присвячена розкриттю видової класифікації обов'язків згідно вчення Іммануїла Канта. Досліджено, що всі обов'язки, на думку І. Канта, можуть бути або правові, або моральні. Обов'язки німецький мислитель розподіляє за такими критеріями. Перший критерій – за об'єктивним ставленням закону до обов'язку. Тут ідеться про досконалий і недосконалий обов'язки, які охоплюють собою обов'язок перед самим собою та обов'язок перед іншими. Другий критерій поділу обов'язків – суб'єктивне ставлення зобов'язуючого до зобов'язаного.

Автором наголошується, що мислитель виділяє можливість поділу обов'язків людини щодо неї самої також за об'єктивним і суб'єктивним критеріями. Відповідно до об'єктивного критерію, обов'язки можуть бути негативними і позитивними. Негативні – це ті, які мають на увазі лише моральне самозбереження. Позитивні ж обов'язки скеровуються до самовдосконалення. Згідно із суб'єктивним критерієм, обов'язки людини щодо самої себе Кант поділяє на ті, що стосуються лише тваринної природи людини, та ті, які стосуються людини як моральної істоти.

У статті також звернено увагу на класифікацію філософом обов'язків людини щодо інших людей на кілька підгруп: обов'язки людини щодо інших лише як до людей; обов'язки людини щодо інших з поваги до них, якої вони заслуговують; обов'язки людини щодо інших з точки зору їх становища. Обов'язки людини щодо інших лише як до людей концентруються мислителем навколо феноменів любові та поваги. Обов'язки людини щодо інших з поваги до них, якої вони заслуговують, носять взаємний характер, тобто людина, з одного боку, може вимагати від інших поваги до себе, а з іншого – сама повинна ставитись до інших з повагою. Обов'язки людини щодо інших з точки зору їх становища слід сприймати не стільки як обов'язки, скільки як правила, що змінюються залежно від суб'єктів застосування принципу чесноти до випадків, які відбуваються у досвіді.

Ключові слова: обов'язок, мораль, правовий обов'язок, моральний обов'язок.

Popovych T. Classification of responsibilities according to the teachings of I. Kant.

The article is devoted to the disclosure of the species classification of obligations according to I. Kant's doctrine. It has been studied that all obligations, in I. Kant's opinion, can be or legal or moral. The German thinker divides obligations based on the following criteria. The first criterion is the objective attitude of the law to the obligation. These are perfect and imperfect obligations, which include the obligation to oneself and the obligation to others. The second criterion for the division of obligations is the subjective attitude to the obligated subject.

The author emphasizes that the thinker also identifies the possibility of dividing the human obligations to oneself on the basis of objective and subjective criteria. According to objective criteria, obligations can be negative or positive. Negatives are those that mean only moral self-preservation. Positive obligations lead to self-improvement. According to subjective criterion, Kant divides obligations into those which concern only the human animal nature and those which concern man as a moral being.

The article also draws attention to the philosopher's classification of human obligations to others into several subgroups: human obligations to others only as people; human obligations to others out of respect for them, which they deserve; human obligations to others in terms of their position. Human obligations to others only as to people are concentrated by the thinker around the phenomena of love and respect. Human obligations to others out of respect for them, which they deserve, are reciprocal, that is, the person, on the one hand, can demand respect from others, and on the other hand, this person must treat others with respect. Human obligations s to others in terms of

their position should be seen not so much as obligations, but as rules that change depending on the subjects of the principle of virtue to the cases that occur in experience.

Key words: obligation, morality, legal obligation, moral obligation.

Постановка проблеми. Беззаперечним на сьогодні є той факт, що німецький філософ Іммануїл Кант (1724-1804 рр.) вважається одним із найбільш вагомих мислителів в історії філософсько-правової думки. При цьому вказана значимість значною мірою визначається його внеском в обґрунтування етики як окремої (як прийнято вважати) філософської дисципліни, тобто науки про мораль.

Мораль у Канта не передбачає обґрунтувань, вона нізвідки не виводиться, однак постулюється як дещо початково дане розумом, як розумно влаштований вимір світу, що існує завдяки моральній очевидності [1, с. 181]. В її основі лежать три постулати: універсальності, автономії та людяності. Стосовно першого постулату слід відзначити, що в історії філософської думки склались дві традиції осмислення цього феномену в етиці. Перша з них – кантіанська – стверджує істотність універсальності для моралі, тоді як друга (критична) – заперечує [2, с. 27].

Етика Канта апріорна, тобто «чиста» й протистоїть емпіричному її виміру. Лише така мораль є належною та справжньою, тоді як емпіричне сприймається філософом таким, що перешкоджає чистому її виміру. Зазначене положення впливає з того, що моральний закон, з огляду на вимоги універсальності й необхідності, не може бути емпірично обґрунтованим [3, с. 9]. Кантівська етика також і деонтологічна, адже виходить з того, що моральні «агенти» діють заради виконання обов'язку. Формується абсолютна концепція обов'язку, яка не передбачає винятків. Ми діємо на підставі обов'язку для виконання обов'язку [4, с. 41].

Стан опрацювання. На сьогодні можна констатувати значну кількість науковців, які безпосередньо або ж дотично зверталися до ідей німецького мислителя – чи то в сфері теоретичної, чи то практичної філософії. Найбільш вагомими серед них назвемо, передусім, праці Т. Адорно, М. Бердяєва, С. Булгакова, В. Віндельбанда, Ж. Дельоза, Е. Кассіра, Г. Когена, Г. Праусса, Х. Райнера, Г. Ріккєрта, В. Соловйова, П. Флоренського, О. Хьоффе, М. Шелера та ін. На радянському і пострадянському просторі можна виокремити таких вчених: Р. Апресян, В. Асмус, П. Гайденко, А. Гуліга, А. Гусейнов, Т. Павлова, Е. Соловйов, А. Судаков, А. Туманов та ін. До сучасних західних дослідників філософської спадщини Канта належать: Г. Флетчер, Дж. Джонстон, В. Керстінг, К. Корсгаард, І. Морріссон, Й. Тіммерман, С. Фасоро. Сформований навіть окремий напрямок у філософсько-правових дослідженнях – неокантіанство, концентрований навколо ідеї ціннісного наповнення буття, в тому числі й культури.

Метою статті є дослідження та здійснення аналізу особливостей видової класифікації обов'язків згідно вчення Іммануїла Канта.

Виклад основного матеріалу. *Розподіл обов'язків.* Перш за все, І. Кант вказує, що всі обов'язки можуть бути або правові, або моральні (обов'язки чесноти) [5, с. 263]. *Етичне або внутрішнє законодавство* робить вчинок обов'язком, а останній також і мотивом. У свою чергу, *юридичне законодавство* допускає й інший мотив, а не саму ідею обов'язку. Тобто обов'язки, виходячи з юридичного законодавства, можуть бути тільки зовнішніми, адже не вимагається, щоб ідея внутрішньої повинності була визначальною підставою волі особи. Етичне ж законодавство робить внутрішні вчинки обов'язками, не виключаючи при цьому вчинків зовнішніх: це законодавство стосується взагалі всього, що є повинністю. Однак воно не може бути зовнішнім, оскільки містить у собі внутрішні мотиви вчинку (ідею обов'язку), що не можуть бути включеними до зовнішнього законодавства. Характерна особливість етичного законодавства, наголошує Кант, полягає у здійсненні вчинків лише тому, що цього вимагає обов'язок. Водночас принцип обов'язку, незважаючи на його джерело, стає достатнім мотивом волі [5, с. 240-242]. Так, до прикладу, коли боржник виконує свою договірну обіцянку через те, що бере на себе відповідний обов'язок, а не зі страху санкцій, що є визначальною підставою його дій, він діє морально. Відтак, ідея саме юридичного обов'язку зводиться до того, що людина може виконувати зовнішню форму обов'язку, не піддаючи себе дисципліні моральних дій [6, с. 542].

Обов'язки німецький мислитель розподіляє також за такими критеріями. Перший критерій – *за об'єктивним ставленням закону до обов'язку*. Тут ідеться про досконалий і недосконалий обов'язки, які охоплюють собою обов'язок перед самим собою та обов'язок перед іншими. Обов'язок перед самим собою містить право людства в нашій особі та ціль людства в нашій особі. Обов'язок перед іншими це: право людей і ціль людей. Другий критерій поділу обов'язків – *суб'єктивне ставлення зобов'язуючого до зобов'язаного*. В цій градації ідеться про такі обов'язки: правове відношення людини до істот, які не мають ані прав, ані обов'язків (позбавлені розуму); правове відношення людини до істот, які мають і права й обов'язки (люди); правове відношення людини до істот, які мають лише обов'язки, і не мають жодних

прав (раби); правове відношення людини до істоти, яка має лише права, і не має жодних обов'язків (Бог) [5, с. 264-265].

Кант відзначає, що етичні обов'язки ґрунтуються на внутрішній свободі, на протизвагу зовнішній свободі при правових обов'язках. Внутрішня свобода вимагає від людини справлятися із самою собою й володіти собою, тобто приборкувати свої афекти й пристрасті. Іншими словами, йдеться про те, аби людина підкорила собі (своєму розуму) всі здатності й схильності, які можуть панувати над нею. Отже, внутрішня свобода й обов'язок передбачають безпристрасність (душевний спокій), яку мислитель називає характеристикою сили [5, с. 449-451].

Обов'язки людини щодо самої себе. В цьому сенсі людина стає суб'єктом обов'язку в двоякому розумінні: по-перше, як істота, наділена почуттями (у контексті належності до тварин); по-друге, як істота, наділена розумом. Людина, будучи наділена внутрішньою свободою, постає такою істотою, що здатна брати на себе обов'язки, в тому числі стосовно самої себе [5, с. 459-460].

І. Кант виділяє можливість поділу обов'язків людини щодо неї самої за об'єктивним і суб'єктивним критеріями. Відповідно до *об'єктивного критерію*, обов'язки можуть бути негативними і позитивними. *Негативні* – це ті, які забороняють людині вчиняти певні дії супроти цілі її природи, а тому мають на увазі лише моральне самозбереження. Ці обов'язки стосуються морального здоров'я людини – збереження її природи в досконалості. *Позитивні ж* обов'язки передбачають, щоб людина зробила той чи інший предмет воління своєю ціллю, а тому скеровуються до самовдосконалення. Вони стосуються морального добробуту – діяльного вдосконалення самого себе. Отже, принцип негативного обов'язку звучить: «Живи згідно зі своєю природою», тоді як принцип позитивного обов'язку – «Роби себе більш досконалим, аніж створила тебе природа» [5, с. 460-461].

Згідно з *суб'єктивним критерієм*, обов'язки людини щодо самої себе Кант поділяє на ті, що стосуються лише тваринної природи людини (тут переслідуються цілі самозбереження, збереження роду й збереження насолоди (тваринної) від життя), та ті, які стосуються людини як моральної істоти (заборона позбавляти себе переваги моральної істоти, тобто внутрішньої свободи, а тому робитися річчю, іграшкою своїх схильностей). Першій групі обов'язків протистоять самогубство, протиприродні способи задоволення статевого почуття й надмірне вживання їжі. Другій групі обов'язків – брехня, скупість та помилкове смирення (раболіпство) [5, с. 461-462].

На думку, німецького філософа Й. Тіммермана, всі моральні обов'язки – це завжди обов'язки перед самим собою. Аргументами цього твердження у науковця слугують:

- по-перше, суб'єктивні принципи вчинків (максими) людини – це, передусім, питання власних стосунків її з самою собою; у ситуації із зовнішнім обов'язком щодо інших, те, що особа може очікувати як належне, це вчинення певної дії, а не моральне ставлення;
- по-друге, мораль дії, а не просто її відповідність закону, ніколи не може бути застосована ззовні, адже це виключно відповідальність «агента»; те, що я повинен робити, далеко виходить за межі того, що я винен іншим, чи того, що інші можуть розумно очікувати від мене; якби я не зобов'язувався виконувати свій моральний обов'язок з обов'язку, взагалі б не існувало морального обов'язку;
- по-третє, обов'язки перед самим собою – це вища умова й принцип усієї моралі, оскільки цінність особи становить моральну цінність [7, с. 514-515].

У системі обов'язків людини щодо самої себе варто окремо зупинитись на аналізі обов'язку людини перед самою собою як перед природженим суддею над собою. Тут йдеться про феномен совісті як усвідомлення власного внутрішнього суду. Вона, наголошує Кант, коріниться у сутності людини, «слідкує за нею, немов тінь». Людина завжди чує голос совісті, однак не завжди до нього звертається, вона може заглушувати чи усипляти його через насолоди й розваги. Цікаво, що в ситуації з обов'язком совість не себе, а когось іншого (людину в цілому) мислить суддею її вчинків – або дійсну або вигадану розумом ідеальну особу. Подібною ідеальною істотою може бути Бог, а тому совість звідси постає суб'єктивним принципом відповідальності перед Богом за свої вчинки [5, с. 482-483].

Разом з тим, першим повелінням будь-якого обов'язку перед самим собою Кант називає «*пізнати самого себе*», однак виходячи не з фізичної, але з моральної досконалості стосовно обов'язку. Йдеться про «пізнання свого серця» – воно добре чи зле, чисте джерело вчинків чи ні тощо. Моральне самопізнання, вважає мислитель, це «початок будь-якої людської мудрості». Воно дає змогу, з одного боку, подолати фанатичне презирство до самого себе як до людини (до всього людського роду) загалом, а з іншого – протистояти самолюбивій оцінці самого себе, коли вважають доказом доброти серця лише бажання, оскільки вони самі по собі не перетворюються у дії і залишаються бездіяльними. Неупередженість у судженнях про самого себе при порівнянні із законом і щирість у визнанні собі своєї моральної гідності або негідності – це повинність перед самим собою, що безпосередньо впливає із самопізнання [5, с. 485-486].

Обов'язки людини щодо інших людей. Ця група обов'язків розподіляється Кантом на кілька підгруп: обов'язки людини щодо інших лише як до людей; обов'язки людини щодо інших з поваги до них, якої вони заслуговують; обов'язки людини щодо інших з точки зору їх становища.

1. *Обов'язки людини щодо інших лише як до людей* концентруються мислителем навколо феноменів любові та поваги. Любов розуміється Кантом не як почуття й не як симпатія, але як «максима благовоління, що має своїм наслідком благодіяння». Обов'язок любові до ближнього може бути сформульований як «обов'язок робити цілі інших своїми». У свою чергу, повага є не почуттям, але «максимую обмеження нашої самоповаги гідністю людства в особі іншого». Звідси, отже, обов'язок поваги до ближнього буде полягати в «максимі не зводити людей до ступеню простого засобу для досягнення своїх цілей». Здійснюючи обов'язок любові до іншого, людина зобов'язує іншого, тобто має перед ним заслугу, тоді як обов'язок поваги – передбачає зобов'язання виключно самої людини, іншими словами, утримання її у певних рамках, щоб нічого не забрати в іншого від його гідності. Обов'язок любові до інших у цілому впливає з того, що, бажаючи благовоління кожного щодо себе, ми (я) самі повинні благоволити іншим. При цьому не сама людина, але законодавчий розум, що включає в ідею людства людський рід загалом, й установлює всезагальні закони, ставить нам (мені), як і всім оточуючим, обов'язок взаємного благовоління відповідно до принципу рівності і дозволяє благоволити самому собі за умови, що ми (я) бажаємо добра всім іншим [5, с. 494-497].

Кант визначає три ключові обов'язки любові до інших:

- 1) *доброчинність*, яка полягає у тому, щоб по мірі можливості допомагати іншим і сприяти їх щастю, не сподіваючись отримати за це певну винагороду [5, с. 498];
- 2) *вдячність*, тобто прояв поваги, шани до того, хто вчинив мені доброчинність [5, с. 501];
- 3) *участь* у житті іншого, тобто розділення його радості та страждань; у цьому, переконаний Кант, втілюється принцип людяності, який проявляється у здатності й волі ділитись один з одним своїми почуттями чи у сприйнятливості до загального відчуття задоволення або страждання, що дається самою природою. Людяність першого типу є вільною («свободною») та ґрунтується на практичному розумі, тоді як другого – невольною («несвободною»), називається співчуттям і природно розповсюджується серед людей. Обов'язковість існує тільки до першого виду людяності. Оскільки німецький філософ вважає, що не можна вважати обов'язком вчинення благодіянь зі співчуття, адже це призводить до примноження нещастя та бід у світі [5, с. 503-504].

2. *Обов'язки людини щодо інших з поваги до них, якої вони заслуговують.* Ця група обов'язків, подібно як і ті, що впливають з любові, носить взаємний характер, тобто людина, з одного боку, може вимагати від інших поваги до себе, а з іншого – сама повинна ставитись до інших з повагою. Так, жодна людина не може ставитись до іншої лише як до засобу, однак повинна намагатись ставитись до неї як до цілі. Подібне ставлення впливає з фактору гідності людини, яка належить до людського роду, чим і стоїть вище від інших живих істот. Отже, обов'язок поважати іншого впливає з гідності людини як представника людського роду. Пороками, які йому суперечать, Кант називає зверхність, лихослів'я та знущання [5, с. 510, 512].

3. *Обов'язки людини щодо інших з точки зору їх становища.* При обґрунтуванні цієї групи обов'язків філософ виходить з того, що їх слід сприймати не стільки як обов'язки, скільки як правила, що змінюються залежно від суб'єктів застосування принципу чесноти (за формальним елементом) до випадків, які відбуваються у досвіді (до матеріального елементу). Йдеться про ставлення, до прикладу, до людей, враховуючи їх вік, стать, стан здоров'я, освіту, рівень культури тощо [5, с. 516-517].

Висновки. Таким чином, обов'язки в німецького філософа розподіляються на правові та моральні; на обов'язки людини щодо неї самої та щодо інших людей. Ключова відмінність між правовими і моральними обов'язками полягає у тому, що у випадку останніх обов'язок і мотив стають єдиним цілим, тобто ідея внутрішньої повинності постає визначальною підставою волі особи. Тоді як при правових обов'язках подібна вимога не постулюється, допускаються інші мотиви й цілі здійснення того чи іншого вчинку. У свою чергу, обов'язки людини щодо себе самої охоплюють як моральне самозбереження, так і самовдосконалення, стосуються як її тваринної природи, так і моральної сторони. В цій групі обов'язків особливим чином виділені самосуддівство людини (совість) та самопізнання (пізнання серця). Інша група обов'язків людини – щодо інших людей – включає у себе такі, які відображають ставлення до людей у силу їх людяності (ґрунтуються на любові (доброчинність, вдячність, участь в житті іншого) та повазі), а також обов'язки людини щодо інших з поваги до них, якої вони заслуговують та обов'язки людини щодо інших з точки зору їх становища.

Список використаних джерел:

1. Сінельнікова М.В. Етичні погляди І. Канта. *Гілея*. 2018. Вип. 130. С. 179-182.
2. Скоморохов А.В. Универсальность в морали: между объективностью и абсолютностью. *Философские науки*. 2019. № 62. С. 25-42.
3. Morrisson I.P.D. Kant and the role of pleasure in moral action. Ohio: Ohio University Press, 2008. 240 p.
4. Abraham K.K.A. On Immanuel Kant's concept of duty. *Unizik Journal of Arts and Humanities*. 2019. Vol. 20, № 2. P. 27-52.
5. Кант И. Метафизика нравов / *Сочинения* в 8 тт. Т. 6. Москва: Чоро, 1994. С. 223-543.
6. Fletcher G.P. Law and morality: a Kantian perspective. *Columbia Law Review*. 1987. Vol. 87. P. 533-558.
7. Timmermann J. Kantian duties to the self, explained and defended. *Philosophy*. 2006. № 81. P. 505-530.